सहस्रहर्य्याश्वः, पुं, इन्द्ररथः। इति केचित्॥
सहस्रा, स्त्री, (सहस्रं वीर्य्याणि सन्त्यस्यामिति। अच्। टाप्।) अम्बष्ठा। इति भावप्रकाशः॥
सहस्रांशुः, पुं, (सहस्रं अंशवो यस्य।) सूर्य्यः। इत्यमरः। १। ३। २१॥ (यथा, मनुः।१।९।
"तदण्डमभवद्धैमं सहस्रांशुसमप्रभम्।
तस्मिन् जज्ञे स्वयं ब्रह्मा सर्व्वलोकपितामहः॥")
सहस्राक्षः, पुं, (सहस्रमक्षीण्यस्येति। "बहुव्रीहौ सक्थ्यक्ष्णोः स्वाङ्गात् षच्।" ५।४।११३। इति षच्।) इन्द्रः। इत्यमरः। १।१। ४३॥ (यथा, महाभारते। १। २५। ८।
"नमुचिघ्न नमस्तेऽस्तु सहस्राक्ष शचीपते!॥")
विष्णुः। यथा,—
"सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात्।"
इति पुरुषसूक्तम्॥
(पीठस्थानविशेषः। यथा, देवीभागवते। ७। ३०। ६५।
"उत्पलाक्षी सहस्राक्षे हिरण्याक्षे महोत्पला॥")
सहस्राननः, पुं, (सहस्रं आननानि यस्य।) विष्णुः। अस्य प्रमाणं सहस्रभुजशब्दे द्रष्टव्यम्॥
सहस्रानीकः, पुं, शतानीकराजपुत्त्रः। यथा,—
"शतानीकोऽभवत् पूर्व्वं पुराकल्पे महीपतिः।
इन्द्राय सुबहून् यज्ञान् श्रद्धापूतेन चेतसा॥
यज्ञे यज्ञे सहस्राणि गजाश्वरथदन्तिनाम्।
ब्राह्मणेभ्योऽददद्राजन् श्यामानाञ्च शतं शतम्॥
द्विजस्तुष्टो ददौ पुत्त्रं कौषिको भुभृते तथा।
पत्न्यास्तस्य स जातोऽपि कालात् कालं व्यवर्द्धत॥
वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञो धर्म्मज्ञो नियतव्रतः।
कान्त्या चन्द्रमसस्तुल्यः प्रतापात् सूर्य्यवत् प्रभुः॥
समये धर्म्मराजेव क्षमया पृथिवीसमः।
एतद्गुणवतो ज्ञात्वा सुतं राज्ञो द्विजातयः।
सहस्रानीकनामानं चक्रुस्तस्य सुहर्षिताः॥"
इति वह्निपुराणे पापनाशनवृषदानाध्यायः॥
(तथा च भागवते। ९। २२। ३८—३९।
"तस्य पुत्त्रः शतानीको याज्ञवल्क्यात् त्रयीं पठन्।
अस्त्रज्ञानं क्रियाज्ञानं शौनकात् परमेष्यति॥
सहस्रानीकस्तत्पुत्त्रस्ततश्चैवाश्वमेधजः॥")
सहस्रारः, पुं क्ली, (सहस्रं आराणि कोणा यस्य।) शिरोऽवस्थिताधोमुखसहस्रदलकमलम्। यथा,
"सहस्रारे हिमनिभे सर्व्ववर्णविभूषिते।
अ-क-थादित्रिरेखात्म-ह-ल-क्ष-त्रयभूषिते॥
तन्मध्ये परबिन्दुञ्च सृष्टिस्थितिलयात्मकम्।
एवं समाहितमना ध्यायेन्न्यासोऽयमान्तरः॥"
इति तन्त्रसारोक्तान्तर्म्मातृकान्यासः॥
(सहस्रं अराणि यस्येति। बहुचक्राङ्गविशिष्टे, त्रि। यथा, देवीभागवते। ६। ५। १८।
"चक्रं मुमोच वेगेन सहस्रारं सुदर्शनम्॥")
सहस्री, [न्] पुं, (सहस्रं बलमस्त्यस्येति। सहस्र+"तपःसहस्राभ्यां विनीनी।" ५। २। १०२। इति इनिः।) सहस्रेण यो बली। तत्पर्य्यायः। साहस्रः २। इत्यमरः। २। ८। ६२॥ द्वे हाजरा इति ख्याते। ये सहस्रेण सहस्रसंख्येन गजादिना बलिनः सैन्यवन्तः ते। सहस्रं बलानि सन्त्येषामिति अस्त्यर्थे विकारसंघेत्यादिना ष्णे नैकाजादिति इनि च रूपद्वयम्। इति भरतः॥ (सहस्रविशिष्टे, त्रि। यथा, मनुः। ८। ३७६।
"ब्राह्मणीं यद्यगुप्ताञ्च गच्छेतां वैश्यपार्थिवौ।
वैश्यं पञ्चशतं कुर्य्यात् क्षत्रियन्तु सहस्रिणम्॥"
तथाच भागवते। १। ९। ३०।
"तदोपसंहृत्य गिरः सहस्रिणी-
र्विमुक्तसङ्गं मन आदिपुरुषे॥"
"सहस्रिणीः सहस्रार्थवतीः।" इति तट्टीका॥)
सहा, स्त्री, (सहत इति। सह+अच्। टाप्।) घृतकुमारी। मुद्गपर्णी। इत्यमरः। २।४।७३; २। ४। ११३॥ नखभेषजम्। दण्डोत्पला। पृथिवी। इति मेदिनी॥ शुक्लझिण्टी। सर्पकङ्काली। इति शब्दचन्द्रिका॥ रास्ना। स्वर्णक्षीरी। पीतदण्डोत्पला। इति रत्नमाला॥ तरणीपुष्पम्। इति राजनिर्घण्टः॥
सहाः, [स्] पुं, (सहते इति। सह+असुन्।) अग्रहायणमासः। इत्यमरः॥ (यथा, भागवते। १२। ११। ४१॥
"अथांशुः कश्यपस्तार्क्ष ऋतसेनस्तथोर्व्वशी।
विद्युच्छत्रुर्महाशङ्खः सहोमासं नयन्त्यमी॥")
हेमन्तकालः। इति मेदिनी॥
सहाचरः, पुं, (सह आचरतीति। आ+चर+अच्।) पीतझिण्टी। इति शब्दरत्नावली॥ (अस्य पर्य्यायो यथा,—
"सैरेयकः श्वेतपुष्पः सैरेयः कटसारिका।
सहाचरः सहचरः स च भिन्द्यपि कथ्यते॥"
इति भावप्रकाश पूर्व्वखण्डे प्रथमे भागे॥
यथा, सुश्रुते चिकित्सितस्थाने। ३७।
"सहाचरवरीविश्वाकाकनाशाविदारिभिः॥"
यथाच।
"वासानिम्बपटोलकेतकीबलाकुष्माण्डकेन्दीवरीवर्षाभूकुटजाश्वगन्धसहिते द्वे पूतिगन्धामृते॥
मांसं नागबलासहाचरपुरैर्हिङ्गार्द्रके नित्यशो
ग्राह्यास्तत्क्षणमेव न द्विगुणिता ये चेक्षुजाता घनाः॥"
इति वैद्यकपरिभाषायाम्॥)
सहचरश्च॥
सहायः, पुं, (सह अयते इति। अय+अच्।) अनुकूलः। तत्पर्य्यायः। अनुप्लवः २ अनुचरः ३ अभिसरः ४। इत्युमरः। २।८। ७१॥ (यथा, मनुः। ६। ४९।
"अध्यात्मरतिरासीनो निरपेक्षो निरामिषः।
आत्मनैव सहायेन सुखार्थी विचरेदिह॥")
राज्ञां सहाया यथा, मात्स्ये। २१५। ७४।
"सद्वृत्ताश्च तथा पुष्टाः सततं प्रतिमानिताः।
राज्ञा सहायाः कर्त्तव्याः पृथिवीं जेतुमिच्छता॥"
सहायता, स्त्री, (सहाय+"ग्रामजनबन्धुसहायेभ्यस्तल्।" ४। २। ४३। इति तल्।) सहायानां समूहः। इत्यमरः। ३। ३। ४१॥ (सहायस्य भावः कर्म्म वा। तल्।) साहाय्यञ्च॥ (यथा, रघुः। ९। १९।
"स किल संयुगमूर्द्ध्नि सहायतां
मघवतः प्रतिपद्य महारथः।
स्वभुजवीर्य्यमगापयदुच्छ्रितं
सुरवधूरवधूतभयाः शरैः॥")
सहायत्वं, क्ली, सहायता। सहायस्य भावः। सहायशब्दाद्भावे त्वप्रत्ययेन निष्पन्नम्॥ (यथा, कथासरित्सागरे। ३०। ८७।
"अङ्गीचक्रे सहायत्वं राजा तस्यारिमर्द्दने॥")
सहारः, पुं, (सहते इति। सह+"तुषारादयश्च।" उणा० ३।१३९। इत्यारन्।) आम्रवृक्षः। इत्युणादिकोषः॥ महाप्रलयः। इति हलायुधः॥
सहारोग्यः, त्रि, (आरोग्येण सह वर्त्तमानः।) नीरुक्। इति हेमचन्द्रः॥
सहार्द्दः, त्रि, हार्द्देन सह वर्त्तमानः॥ सप्रेमः। स्नेहयुक्तः॥
सहितः, त्रि, (सं+धा+क्तः। "समो वा हिततत्तयोः।" ६।१।१४४। इत्यस्य वार्त्तिकोक्त्या मलोपः।) सहशब्दात् इतच्प्रत्ययेन च निष्पन्नः। इति सिद्धान्तकौमुदी॥ समभिव्याहृतः। संयुक्तः। (मिलितः। यथा, मनुः। ९। २१२।
"सोदर्य्या विभजेरंस्तं समेत्य सहिताः समम्।
भ्रातरो ये च संसृष्टा भगिन्यश्च सनाभयः॥")
संहितः। सम्यग्हितः। इति मुग्धबोधव्याकरणम्॥ हितेन सह वर्त्तमानश्च॥
सहिता, [ऋ] त्रि, (सहते इति। सह+तृच्। "तौषसहेति।" ७।२।४८। इति पक्षे इट्।) सहनशीलः। सोढ़ा। इति सिद्धान्तकौमुदी॥
सहित्रं, क्ली, (सह्यते अनेनेति। सह+"अर्त्तिलूधूसूखनसहचर इत्रः।" ३। २। १८४। इति इत्रः।) सहनकरणम्। इति व्याकरणम्॥
सहिष्णुः, त्रि, (सहते इति। सह+अलंकृञ्निराकृञिति।" ३। २। १३६। इति इष्णुच्।) सहनशीलः। तत्पर्य्यायः। सहनः २ क्षन्ता ३ तितिक्षुः ४ क्षमिता ५ क्षमी ६। इत्यमरः। ३। १। ३१॥ (यथा, किराते। २। ५०।
"अपरागसमीरणेरितः
क्रमशीर्णाकुलमूलसन्ततिः।
सुकरस्तरुवत्सहिष्णुना
रिपुरुन्मूलयितुं महानपि॥")
सहिष्णुता, स्त्री, (सहिष्णोर्भावः। सहिष्णु+तल्।) सहिष्णोर्भावः। तत्पर्य्यायः। तितिक्षा २ क्षमा ३ क्षान्तिः ४। इति जटाधरः॥ (यथा, सुश्रुते। ४। २४।
"श्रमक्लमपिपासोष्णशीतादीनां सहिष्णुता॥")
सहुरिः, पुं, (सहते इति। सह+"जसिसहोरुरिन्।" उणा० २। ७३। इति उरिन्।) सूर्य्यः। इत्युणादिकोषः॥